

Відповідальність за спекуляцію при капіталізмі: міф або реальність?

На початку серпня цього року поліцією в Бразилії було затримано групу осіб, які займалися перепродажем квитків на літню Олімпіаду. У первісних коментарях вказувалося, що затриманим особам була висунута підозра у вчиненні спекуляції. Але виникають питання: чи можлива така правова оцінка в умовах ринкової економіки? Як узагалі потрібно оцінювати спекуляцію при капіталізмі? С цими запитаннями ми звернулися до доктора юридичних наук, доктора теології, професора, члена-кореспондента НАПрН України, заслуженого діяча науки і техніки України Євгена СТРЕЛЬЦОВА.

Коротка фабула

Дійсно, бразильська поліція затримала групу громадян на чолі з Кевіном Джеймсом Маллоном, керівником британської фірми THG Sports, які займалися діяльністю, пов'язаною з перепродажем квитків на спортивні змагання Олімпійських ігор 2016 року з метою отримання нелегітимного прибутку. Ці громадяни скористалися певною різницею в умовах їх продажу, закупивши велику кількість таких квитків на найпопулярніші змагання, які почали реалізовувати за завищеними цінами. Так, ціна одного квитка в спекулянтів доходила до 38 тисяч реалів (приблизно 11,7 тисячі доларів) при максимальному офіційному номіналі в 4,6 тисячі реалів (приблизно 1,4 тисячі доларів). Підрахований на цей момент їх спекулятивний заробіток уже склав близько 10 мільйонів доларів.

Первісно правоохоронні органи Бразилії вже висунули звинувачення 27 особам. На минулому тижні по цій справі був заарештований голова Європейських олімпійських комітетів і Національного комітету Ірландії, який підозрюється в нелегальній передачі спекулянтам певної кількості квитків для наступного перепродажу. Розслідування триває.

На цих загальних відомостях можливо було б і зупинитися, підкресливши продуктивну діяльність правоохоронних органів Бразилії. Однак, на нашу думку, це створює привід для продовження аналізу складної проблеми порушення встановленого економічного правопорядку на більш загальному рівні.

Вплив на особу та/або вплив на явище

Почати потрібно з нагадування: регулювання та охорона встановленого правопорядку в державі, в широкому розумінні цього поняття, покладається, в першу чергу, на публічні галузі права. Тому саме в змісті правових приписів, які містить кожна галузь публічного права, прямо або «опосередковано» знаходяться, на нашу думку, своє відображення основні, принципові положення, які характеризують відповідну державу. Таким чином, завдання, що стоять перед будь-

якою галуззю публічного права, функціями цієї галузі, її правовими «можливостями», відображають, з врахуванням предмету кожної такої галузі, зміст тієї суспільно-економічної формации, або, як зараз кажуть, суспільно-економічної системи (<http://yak-prosto.com/shotake-kapitalizm/>), яка характеризує відповідну державу. В зв'язку з цим саме в завданнях та можливостях публічно-правових норм, у їх сукупності або поодиноким значенні проявляється, в першу чергу, класовість права, кажучи про це з діалектичних позицій, за які б інші, більш «лагідні» визначення, ми не «ховали» сутність права.

Безумовно, кожна галузь публічного права має свої особливості при визначенні та виконанні так званих загальнодержавних та власних завдань. Наприклад, ми вважаємо, що завдання, які мають кримінально-правові норми, теж можливо розділити на декілька груп. Це: 1) вплив на особу, яка вчинила заборонену дію, шляхом притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності, можливо оцінювати як «особисте» завдання кримінального права, та/або, 2) завдяки такому впливу на конкретну особу (групу осіб, певний «осередок») вплинути на явище, яке держава вважає для себе небезпечним, потрібно розглядати як загальне завдання. Тому, в залежності від суспільно-економічної системи цієї держави, змісту суспільно-небезпечних діянь та інших принципів положень, виділяють різні форми такого державного впливу: боротьба, протидія, контроль тощо, зберігаючи при цьому практично без зміни завдання притягнення до кримінальної відповідальності конкретної особи.

Саме тому при здійсненні процесів криміналізації та декриміналізації, пеналізації та депеналізації, якими би зовнішньо «простими» вони не виглядали, потрібно завжди враховувати вказанні вище безпосередні кримінально правові та загально державні завдання. Якщо ж під час цих процесів це не враховується, або враховується недостатньо, або враховується поспішно, або виникають проблеми не тільки, а, можливо, і не стільки з ефективністю кримінального права, іншими галузями криміналь-

но-правового напрямку, скільки з оцінкою «дієздатності» самої держави. Саме тому немає відповідальності за спекуляцію, як і за інші злочини такої групи, «взагалі». Різноманітна, в тому числі і правова оцінка спекуляції, повинна враховувати та бути, образно кажучи, відображенням тих завдань (у своїй сукупності), які має держава та які вона покладає на кожную галузь права, в нашому випадку на публічну галузь права — кримінальне право.

У зв'язку з цим ми постійно наполягаємо на тому, що сутність економічної моделі, яка функціонує в кожній державі, економічний правопорядок, яких викликав у відповідності до такої моделі, можливо встановити не лише прямо, а й, умовно кажучи, опосередковано, саме з урахуванням змісту багатьох правових приписів публічних галузей права, в тому числі і кримінального права.

Говорячи про це, слід підкреслити, що саме кримінально-правова охорона встановленого економічного порядку в державі

індивіда, принципово протирічила загально-закріпленій господарській діяльності, яку здійснювала соціалістична держава. Саме тому діяльність приватної особи, у всьому своєму різноманітті, яка була пов'язана зі скупкою товарів та їх перепродажем з метою наживи — неконтрольованого на державному рівні доходу, в ті часи визнавалася кримінальним правом «ворожою», бо створювала певну конкуренцію такій же діяльності держави, протирічила встановленим світоглядним догмам тощо. В зв'язку з цим і сама особа й така діяльність «заперечувалася» ідеологічно, що знаходило своє відображення у формуванні негативного державного відношення до них у відповідній кримінально-правовій нормі.

Але події, які розпочалися на початку 90-років минулого століття, принципово змінили основні положення, які характеризували ту державу та державні утворення, які до неї входили. На відміну від законів соціалізму, почала впроваджуватися економічна система виробництва й розподілу, яка,

товується як синонім спекуляції.

Таким чином, у сучасних умовах нашого розвитку виникає питання: як оцінювати з правової точки зору діяння, яке ще зовсім недавно у всіх соціалістичних державах, державах соціалістичної орієнтації, державах народної демократії вважалося злочинним, а зараз, при домінуванні капіталістичної системи суспільно розвитку, причому в багатьох із тих же країн, навпаки, вважається не лише престижним, а й об'єктивно необхідним.

Достатньо нейтральний висновок може виглядати так: спекуляція — комерційне підприємство, як вид діяльності в умовах ринкової економіки, є необхідною частиною такої моделі, яка полягає в придбанні будь-яких активів (товарів, землі, цінних паперів, іноземної валюти тощо) за однією ціною в очікуванні на підвищення їх вартості, щоб потім продати за вищою ціною з метою отримання прибутку. При цьому, беручи до уваги, що є й інші такі ж учасники ринку, але які мають зовсім інші цілі, наприклад, не допустити підвищення цін на певний товар або послугу, очікування інших цінових показників, перша з вказаних груп учасників ринку, може не лише не отримати прибутку, а й понести витрати. В усякому разі ця діяльність має і відповідний ризик, об'єктивні складнощі, як і будь-який інший вид підприємницької діяльності.

Деякі важливі тези

Перехід до більш спеціального аналізу правових аспектів цієї проблеми потрібно почати зі звернення уваги на окремі важливі тези, які дозволять точніше уявити викладенні положення. Наприклад, раніше, як вже вказувалося, коли недержавне, в першу чергу приватне підприємництво взагалі та його конкретні прояви, не тільки не вважались корисними, а й прямо злочинними, в державі не було, умовно кажучи, будь-якої потреби диференціювати кримінальну відповідальність за вчинення таких діянь. «Просто» встановлювалася кримінальна відповідальність за всю приватнопідприємницьку діяльність (ст. 150), за все комерційне посередництво (ст. 151), за будь-яку спекуляцію (154).

Уже потім первісні зміни в оцінці такої діяльності на загальнодержавному рівні почали знаходити своє відображення в кримінальному праві за рахунок внесення певних змін до існуючих протягом багатьох років вищевказаних «непереможних», як здавалося всім, текстів кримінально-правових норм, в яких передбачалася відповідальність за вказані дії. Наприклад, у 1995 році диспозиція ч. 1 ст. 154 вже передбачала відповідальність не за скупку і перепродаж з метою наживи будь-яких товарів, а лише товарів та інших предметів, на які встанов-

Кримінальне право має два основних завдання: «особисте» — притягнення до відповідальності особи, яка вчинила злочин, та «загальне» — завдяки виконанню попереднього завдання дати можливість державі впливати на відповідне негативне явище.

шляхом заборони вчинення тих чи інших дій в економічній сфері і дає змогу, з урахуванням особливостей цієї галузі права, зрозуміти зміст та основні ознаки загальної економічної моделі, яка тут функціонує.

Продовження аналізу в цьому напрямку дозволяє більш точно встановити сутність злочинів проти власності, злочинів проти встановленого порядку здійснення господарської діяльності, окремих корупційних злочинів. Саме тому визначення спекуляції, в тому числі й правове, встановлення відповідальності за такі дії повинно відображати ті принципові положення в здійсненні, в першу чергу, господарської діяльності, які, в свою чергу, є похідними від існуючої моделі економічного розвитку та встановленого економічного правопорядку.

Соціалізм, капіталізм і спекуляція

Так, зараз існують певні складнощі в оцінці, в тому числі і правовій, таких дій. Раніше, коли в республіках Радянського Союзу був проголошений соціалізм, з їх визначенням було достатньо просто. Тоді, по-перше, спекуляція «відштовхувалася» від закріпленої на офіційному рівні системи морально-духовних цінностей, а, по-друге, така, певною мірою приватна підприємницька діяльність

при зовнішній рівності усіх форм власності, в основному заснована на приватній власності на засоби виробництва та витікаючий із цього свободи підприємницької діяльності, що по суті означала початок побудови капіталістичної суспільно-економічної системи. Модель економіки, яка знаходиться в основі такої системи, має, як відомо, визначення — ринкова.

Безумовно, навіть наявність однієї моделі економіки може мати, в залежності від рівня її розвиненості, неоднакові політичні режими, але їх економічна схема повинна спиратися на два основних закони. Це: 1) закон попиту і пропозиції; і 2) закон вартості. В таких умовах підприємницька діяльність стає основною. В свою чергу, на загальному рівні виділяють три основні види підприємницької діяльності: виробничу, комерційну і фінансову. З них комерційне підприємництво в основному характеризується операціями з купівлі-продажу товарів і послуг, а прибуток при її здійсненні утворюється за рахунок різниці між витратами на покупку товару й виручкою від його реалізації. Традиційно цей вид діяльності вважається найпоширенішим видом підприємництва в умовах ринкової економіки, і саме він за багатьма основними ознаками поєднується в своєму визначенні зі спекуляцією або викорис-

лені державні роздрібні ціни, причому протиправною вважалася скупка, яка здійснювалася тільки в підприємствах (організаціях) торгівлі, а так само інших підприємствах, що здійснюють реалізацію товарів або інших предметів населенню. Зверніть увагу: при цьому беззмінною залишається ціль нажива. У той період з'являються й нові кримінально-правові норми, які теж починають враховувати відповідні політико-економічні зміни, наприклад, одержання незаконної винагороди від громадян за виконання робіт, пов'язаних з обслуговуванням населення (ст. 155-2), порушення правил торгівлі (ст. 155-3), штучне підвищення і підтримання високих цін на товари народного споживання та послуги населення (155-5), незаконна торгівельна діяльність (155-5) тощо.

Але потім, і на цьому слід вчергове наголосити, почали відбуватися не фрагментарні зміни, не певні виправлення й удосконалення державного розвитку, а принципова реформа основних положень загального державного будівництва. Це стосується економіки взагалі й господарської діяльності, яке є невід'ємною складовою функціонування цієї сфери. При цьому «природною» частиною загальної господарської діяльності в умовах ринкової економіки є підприємницька діяльність. Всі ці положення чітко закріплені в Господарському кодексі України. Виходячи вже з цього, потрібно враховувати, що на відміну від минулого, спекуляція — комерційне підприємництво, яка почала офіційно розглядатися вже як один з основних видів підприємницької діяльності, який всіяко підтримується державою.

«Там, де є гроші, завжди є економічні злочини»

У той же час потрібно розуміти, що спекуляція як умисна цілеспрямована діяльність, має свої легітимні та нелегітимні прояви в різних сферах та напрямках економічної діяльності, що необхідно обов'язково враховувати при організації її правового супроводження. Говорячи про таке супроводження, потрібно нагадати про економічну злочинність як один із видів нелегітимної діяльності; яка є не лише однією з найбільш небезпечних та розповсюджених видів злочинної поведінки, а й, на думку багатьох фахівців, породжується умовами й обставинами функціонування ринкової моделі економіки. Ще 20 років тому, в 1996 році у Монреалі в Канаді, прокурор місцевої прокуратури пані Дженіфер Бріскоу під час особистієї зустрічі з одного боку емко, а з іншого — досить «буденно», сказала, що вступаючи в ринкову економіку, ми вступаємо у світ грошей. «А там, де є гроші, завжди є економічні злочини. Економічні злочини, підкреслила вона, — це та ціна, яку ми зобов'язані платити за проживання в такому суспільстві» (Е.Л. Стрель-

цов. Экономическая преступность в Украине. Предисловие проф. Мартина Финке (университет г. Пассау, ФРГ). Курс лекций. Одесса, АО Бахва, 1997, с. 8).

В зв'язку з цим дотримання необхідних умов встановлення кримінальної відповідальності за економічні злочини необхідно, на нашу думку, проводити таким чином, щоб кримінальна відповідальність за них відповідала встановленому державному змісту та системі здійснення дозволеної підприємницької діяльності, витікала з існуючої системи загального правового регулювання цього виду діяльності і врахувала при цьому її об'єктивні суспільно небезпечні прояви такої протиправної діяльності.

Є різні шляхи до вирішення цієї проблеми. Зверніть увагу на те, як це часто робиться в розвинутих країнах. Так, законодавчий акт економічної спрямованості,

Кожен вид підприємницької діяльності, який здійснюється в умовах ринкової економіки, може порушуватися двома основними групами злочинів. Це так звані загальні економічні злочини, які порушують будь-який вид дозволеної підприємницької діяльності, та спеціальні економічні злочини, які порушують конкретний вид підприємницької діяльності саме з урахуванням її особливостей.

положення якого повинні вирішити конкретну проблему (низку проблем), приймається в одному комплексному нормативному вигляді, де систематизуються норми з багатьох (декількох) різних правових галузей з єдиною метою — надати необхідну правову базу для всебічного державно-правового впливу на цю проблему. Таке супроводження почало мати свої прояви і в національному законодавстві. Наприклад, у 2015 році був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» (№ 218-VIII від 2.03.2015), його побутова назва — «закон проти спекуляції у банках», згідно з яким було внесено відповідні зміни у низку законодавчих актів різних галузей права, в тому числі і кримінальне право (http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/dovira_do_bankiv-8d9b8.pdf; <http://www.niss.gov.ua/articles/2125/>).

Є відповідні і «відокремлені» норми і в кримінальному законодавстві України. При цьому потрібно враховувати ще одну важливу тезу. Так, у найзагальнішому сенсі потрібно враховувати, що під час здійснення комерційного підприємництва—спекуляції, порушуючи порядок її здійснення, під її прикриттям, «супроводжуючи» її, можуть вчинятися, якщо говорити суто прагматично, злочини двох

видів: загальні та спеціальні. Загальними злочинами в підприємництві слід вважати такі дії, що можуть вчинятися при здійсненні (при прикритті) будь яких видів підприємницької діяльності. Це, наприклад, фіктивне підприємство (ст. 205); підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців (ст. 205-1); легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209); ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212); ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (ст. 212-1); фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової

лежності від характеру та ступеню суспільної небезпеки, підлягає притягненню винної особи до відповідальності. В усякому разі, відповідна правова основа для цього є.

Від популярного через актуальне до необхідного (замість висновку)

Правова оцінка спекуляції в сучасних умовах не тільки дозволяє більш точно визначити, які суспільно небезпечні діяння слід вважати саме такими. Це також дає змогу вийти на більш загальні питання, пов'язані з нагальною необхідністю визначення та встановлення відповідного економічного правопорядку, в якому на змістовному рівні повинні знайти своє відображення (бути закріплені) основні положення, що характеризують конкретну державу (групу держав). При цьому такі заходи будуть якісними за умови реального втілення тих правил, які встановлені. Немає такої реалізації — нехай на первісних, на початкових етапах, виникають сумніви не лише стосовно положень проголошеного правопорядку.

Наприклад, відомий процес, який на офіційному рівні повинен був початися в Україні 15 серпня цього року, в силу різних причин та пояснень має на сьогодні певною мірою «гібридний» характер. Але слід враховувати, що у відповідь на це наші зарубіжні партнери вірогідно нічого поганого нам не скажуть, «докірливо» не подивляться, зовнішньо не покажуть свого розчарування, але, і це треба розуміти, «осадок залишиться». Причому, і це теж важливо враховувати, міркувати при цьому вони будуть не стільки про нас і наші проблеми, скільки більше про себе і в першу чергу про збереження встановленого економічного правопорядку в своїх країнах.

Чіткий економічний правопорядок потрібен для того, щоб, як би не складалася політична ситуація або соціальна обстановка, економіка як матеріалізована основа цієї держави завдяки встановленому правопорядку повинна бути реально діючою. Є вже реальні приклади останнього часу, коли «вони» все більше й більше почали остерігатися не лише негативних вчинків, а саме негативних процесів у фінансовій сфері та її складової — банківської сфери, як основного механізму функціонування економіки. Суспільно небезпечні дії, які ми аналізували в цій публікації, інші подібні дії й відносяться до таких, а значить, можуть реально погіршити економічний правопорядок, а тим самим — й економіку. В усякому разі ми повинні розуміти: коли «міфічність» проголошених змін в економічній сфері набуває певної сталості, то всі наші наміри щодо подальшої міжнародної інтеграції можуть залишитися на рівні особистих бажань.

Контроль і нагляд за бізнесом в Україні — синоніми

Ці функції потрібно розділити, вважають експерти

У нас досі зберігається психологія тотального контролю за бізнесом. Україна ще з радянських часів зберегла притаманну державі-власнику психологію тотального контролю, а контроль і нагляд за бізнесом є синонімами, зазначає в своїй статті для DT.UA Олексій Гончарук, голова Офісу ефективного регулювання.

На його думку, ці функції слід поділити. «Контроль слід застосовувати лише там, де держава виступає в ролі власника або бере на себе реальну відповідальність за те, що вона підтверджує внаслідок контролю. У всіх інших випадках має здійснюватися нагляд. Водночас необхідно заборонити поєднання в структурі одного державного органу функцій контролю/кримінального переслідування (податкова міліція); контролю/надання адміністративних послуг (Держгеонадра); контролю/розпорядження активами (Держгеокадастр). Також важливо припинити здійснення контрольних функцій структурами, які не є органами державної влади», — йдеться в статті.

На думку Гончарука, всі ці та ряд інших важливих завдань можна вирішити, прийнявши закон про інспекційну діяльність.

«Це позбавить бізнес зайвого тиску там, де достатньо було б нагляду, дозволить державі заощадити кошти, зменшить корупцію в інспекційних органах», — зазначає автор.

У Мінфіні назвали умову скасування «спрощенки»

Говорити про скасування спрощеної системи оподаткування можна буде лише після створення умов, за яких бізнес почуватиме себе на загальній системі настільки ж комфортно, як і на спрощеній. Про це заявив «Дзеркалу тижня» заступник міністра фінансів Євген Капінус.

«Повинен констатувати, що спрощена система на сьогодні певною мірою допомагає функціонувати й виживати нашому мікробізнесу», — зазначив посадовець.

За словами Є. Капінуса, говорити про її скасування в нинішніх реаліях передчасно. «Це можна буде зробити, на моє абсолютне переконання, лише після створення умов, за яких бізнес почуватиметься на загальній системі настільки ж комфортно, як і на спрощеній, до чого зараз і слід докладати максимум зусиль».

«Тільки після цього ми зможемо забезпечити поступовий, комфортний для бізнесу перехід від спрощеної до загальної системи. І, швидше за все, це буде тривалий процес», — заявив Євген Капінус.

Нагадаємо, голова Державної фіскальної служби України Роман Насіров наполягає на тому, що спрощену систему оподаткування потрібно змінювати, оскільки, на його переконання, це «та група ризику, яку останнім чеком не проконтролюєш».